

Zbiór Orzeczeń

WYROK TRYBUNAŁU (pierwsza izba)

z dnia 4 lipca 2024 r. *

Odesłanie prejudycjalne – Współpraca wymiarów sprawiedliwości w sprawach karnych –
Dyrektywa (UE) 2016/343 – Prawo do obecności na rozprawie – Możliwość udziału
oskarżonego w rozprawach za pośrednictwem wideokonferencji

W sprawie C-760/22

mającej za przedmiot wniosek o wydanie, na podstawie art. 267 TFUE, orzeczenia w trybie
prejudycjalnym, złożony przez Sofijski gradski sąd (sąd dla miasta Sofii, Bułgaria)
postanowieniem z dnia 28 listopada 2022 r., które wpłynęło do Trybunału w dniu 15 grudnia
2022 r., w postępowaniu karnym przeciwko:

FP,

QV,

IN,

YL,

VD,

JE,

OL,

przy udziale:

Sofiyska gradska prokuratura,

TRYBUNAŁ (pierwsza izba),

w składzie: A. Arabadjiev, prezes izby, L. Bay Larsen (sprawozdawca), wiceprezes Trybunału,
T. von Danwitz, P.G. Xuereb i I. Ziemele, sędziowie,

rzecznik generalny: L. Medina,

sekretarz: A. Calot Escobar,

* Język postępowania: bułgarski.

uwzględniając pisemny etap postępowania,

rozważywszy uwagi, które przedstawili:

- w imieniu FP – H. Georgiev, advokat,
- w imieniu rządu łotewskiego – K. Pommere, w charakterze pełnomocnika,
- w imieniu rządu węgierskiego – Zs. Biró-Tóth i M.Z. Fehér, w charakterze pełnomocników,
- w imieniu Komisji Europejskiej – L. Baumgart, M. Wasmeier i I. Zaloguin, w charakterze pełnomocników,

po zapoznaniu się z opinią rzecznik generalnej na posiedzeniu w dniu 18 kwietnia 2024 r.,

wydaje następujący

Wyrok

- 1 Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym dotyczy wykładni art. 8 ust. 1 dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/343 z dnia 9 marca 2016 r. w sprawie wzmocnienia niektórych aspektów domniemania niewinności i prawa do obecności na rozprawie w postępowaniu karnym (Dz.U. 2016, L 65, s. 1).
- 2 Wniosek ten został złożony w ramach postępowania karnego wszczętego przeciwko FP, QV, IN, YL, VD, JF i OL w związku z udziałem w organizacji przestępczej, której celem jest uzyskanie korzyści majątkowych poprzez popełnianie przestępstw podatkowych.

Ramy prawne

Prawo Unii

- 3 Motywy 9, 10, 33, 44 i 47 dyrektywy 2016/343 mają następujące brzmienie:
 - „(9) Celem niniejszej dyrektywy jest wzmocnienie prawa do rzetelnego procesu sądowego w postępowaniu karnym przez ustanowienie wspólnych norm minimalnych dotyczących niektórych aspektów domniemania niewinności i prawa do obecności na rozprawie.
 - (10) Dzięki ustanowieniu wspólnych norm minimalnych dotyczących ochrony praw procesowych podejrzanych i oskarżonych niniejsza dyrektywa zmierza do zwiększenia wzajemnego zaufania państw członkowskich do ich systemów wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, przyczyniając się tym samym do ułatwienia wzajemnego uznawania orzeczeń w sprawach karnych. Takie wspólne normy minimalne powinny również umożliwić usunięcie przeszkód dla swobodnego przepływu obywateli na terytoriach państw członkowskich.

[...]

(33) Prawo do rzetelnego procesu sądowego stanowi jedną z podstawowych zasad społeczeństwa demokratycznego. Prawo podejrzanych i oskarżonych do obecności na rozprawie wywodzi się z tego prawa i powinno być zapewnione w całej Unii [Europejskiej].

[...]

(44) Zasada skuteczności prawa unijnego zobowiązuje państwa członkowskie do wprowadzenia odpowiednich i skutecznych środków naprawczych na wypadek naruszenia prawa przyznanego jednostkom w prawie unijnym. Skuteczny środek naprawczy dostępny na wypadek naruszenia któregośkolwiek z praw określonych w niniejszej dyrektywie powinien, w miarę możliwości, wywierać skutek polegający na postawieniu podejrzanych lub oskarżonych w takiej samej sytuacji, w jakiej znaleźliby się, gdyby dane naruszenie nie wystąpiło, w celu ochrony prawa do rzetelnego procesu sądowego i prawa do obrony.

[...]

(47) Niniejsza dyrektywa potwierdza prawa podstawowe i zasady uznane w Karcie [praw podstawowych Unii Europejskiej, zwanej dalej »Kartą«] i [europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, podpisanej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zwanej dalej »EKPC«], w tym zakaz tortur oraz niehumanitarnego lub poniżającego traktowania, prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego, poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, prawo człowieka do integralności, prawa dziecka, integrację osób niepełnosprawnych, prawo do skutecznego środka prawnego i [prawo] do bezstronnego sądu [do rzetelnego procesu], domniemanie niewinności i prawo do obrony. Należy uwzględnić w szczególności art. 6 Traktatu o Unii Europejskiej (TUE), zgodnie z którym Unia uznaje prawa, wolności i zasady ustanowione w Karcie oraz zgodnie z którym prawa podstawowe, zagwarantowane w EKPC oraz wynikające z tradycji konstytucyjnych wspólnych państwom członkowskim, winny stanowić zasady ogólne prawa Unii”.

4 Artykuł 1 tej dyrektywy, zatytułowany „Przedmiot”, stanowi:

„W niniejszej dyrektywie ustanawia się wspólne normy minimalne dotyczące:

- a) niektórych aspektów domniemanania niewinności w postępowaniu karnym;
- b) prawa do obecności na rozprawie w postępowaniu karnym”.

5 Artykuł 8 wspomnianej dyrektywy 2016/343, zatytułowany „Prawo do obecności na rozprawie”, stanowi w ust. 1 i 3:

„1. Państwa członkowskie zapewniają podejrzany lub oskarżony prawo do obecności na rozprawie.

2. Państwa członkowskie mogą postanowić, że rozprawa, której wynikiem może być orzeczenie w przedmiocie winy lub niewinności podejrzanego lub oskarżonego, może odbyć się pod jego nieobecność, pod warunkiem że:

- a) podejrzanego lub oskarżonego powiadomiono we właściwym czasie o rozprawie i o konsekwencjach niestawiennictwa; lub

b) podejrzany lub oskarżony, którego powiadomiono o rozprawie, jest reprezentowany przez umocowanego obrońcę, wybranego przez tego podejrzanego lub oskarżonego lub wyznaczonego z urzędu.

3. Orzeczenie wydane zgodnie z ust. 2 można wykonać wobec danego podejrzanego lub oskarżonego”.

Prawo bułgarskie

6 Artykuł 6a ust. 2 Zakon za merkite i deystviyata po vreme na izvanrednoto polozhenie, obyaveno s reshenie na Narodnoto sabranie 13.03.2020 g. i za preodolyavane na posleditsite (ustawy o środkach i działaniach w czasie stanu wyjątkowego, ogłoszonej uchwałą Zgromadzenia Narodowego z dnia 13 marca 2020 r., i w celu przewyżczenia jego skutków), obowiązujący do dnia 31 maja 2022 r., stanowił:

„Podczas stanu wyjątkowego lub nadzwyczajnej sytuacji epidemicznej oraz przez dwa miesiące po jego uchyleniu jawne rozprawy, w tym posiedzenia komisji ds. ochrony konkurencji i komisji ds. ochrony przed dyskryminacją, mogą odbywać się zdalnie, zapewniając, odpowiednio, bezpośredni i wirtualny udział stron i uczestników w procesie lub w postępowaniu. Protokoły z rozpraw są sporządzane i publikowane niezwłocznie, a protokół rozprawy przechowuje się do upływu terminu wyznaczonego na skorygowanie i uzupełnienie protokołu, o ile przepisy proceduralne nie stanowią inaczej. Sąd, komisja ds. ochrony konkurencji lub komisja ds. ochrony przed dyskryminacją, w zależności od przypadku, powiadamiają strony o przeprowadzeniu rozprawy na odległość”.

7 Zgodnie z art. 55 ust. 1 Nakazatelno protsesualen kodeks (kodeksu postępowania karnego, zwanego dalej „NPK”) oskarżonemu przysługuje między innymi prawo do udziału w postępowaniu karnym.

8 Artykuł 269 ust. 1 NPK ma następujące brzmienie:

„W sprawach dotyczących zbrodni obecność oskarżonego na rozprawie jest obowiązkowa”.

9 Artykuł 115 ust. 2 NPK stanowi:

„Oskarżony nie może być przesłuchiwany w ramach delegowania uprawnień lub wideokonferencji, z wyjątkiem wypadków, gdy znajduje się poza granicami kraju i nie będzie to stanowiło przeszkody dla ustalenia prawdy materialnej”.

10 Artykuł 474 ust. 1 NPK stanowi:

„Organ sądowy innego państwa może przeprowadzić za pośrednictwem wideokonferencji lub konferencji telefonicznej przesłuchanie osoby, która jest świadkiem lub biegłym w postępowaniu karnym i która znajduje się w Republice Bułgarii, a także przesłuchanie z udziałem oskarżonego, pod warunkiem że nie będzie to sprzeczne z podstawowymi zasadami prawa bułgarskiego. Oskarżony może zostać przesłuchany za pośrednictwem wideokonferencji wyłącznie za jego zgodą i po uzgodnieniu przez uczestniczące bułgarskie organy sądowe i organy sądowe drugiego państwa szczegółowych warunków przeprowadzenia wideokonferencji”.

Postępowanie główne i pytanie prejudycjalne

- 11 Spetsializirana prokuratura (wyspecjalizowana prokuratura, Bułgaria), poprzez wniesienie aktu oskarżenia, wszczęła przed Spetsializiran nakazatelen sad (wyspecjalizowanym sądem karnym, Bułgaria) postępowanie karne przeciwko siedmiu osobom, w tym FP, oskarżonym o udział w organizacji przestępczej utworzonej w celu uzyskania korzyści majątkowych i popełniania przestępstw podatkowych w rozumieniu art. 255 Nakazatelen kodeks (bułgarskiego kodeksu karnego). Zgodnie z Nakazatelen kodeks chodzi o przestępstwo będące zbrodnią.
- 12 W dniu 12 października 2021 r. FP uczestniczył przed Spetsializiran nakazatelen sad (wyspecjalizowanym sądem karnym) w pierwszej jawnej rozprawie za pośrednictwem wideokonferencji. Oświadczył on, że, jeśli pozostałe strony się temu nie sprzeciwią, pragnie on wziąć udział w rozprawie online, ponieważ mieszka i pracuje w Zjednoczonym Królestwie. Jego adwokat, który był fizycznie obecny w sali rozpraw, wskazał, że jego klient zapoznał się ze wszystkimi dokumentami w sprawie. Ponadto z wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym wynika, że na rozprawie każdy nowy dokument mógł zostać przekazany FP drogą elektroniczną w celu zapoznania się z nim w odpowiednim czasie oraz że konsultacje między FP a jego adwokatem mogły być zorganizowane w sposób poufny poprzez odrębne połączenie.
- 13 Podczas tej rozprawy Spetsializiran nakazatelen sad (wyspecjalizowany sąd karny) na podstawie art. 6a ust. 2 ustawy, o której mowa w pkt 6 niniejszego wyroku, zezwolił FP na udział w rozprawie za pośrednictwem wideokonferencji z poszanowaniem gwarancji i warunków określonych przez ten sąd. FP uczestniczył zatem w kolejnych rozprawach za pośrednictwem wideokonferencji, z wyjątkiem rozprawy w dniu 28 lutego 2022 r., na której był fizycznie obecny.
- 14 Na rozprawie w dniu 13 czerwca 2022 r. FP wyraził wolę dalszego udziału w postępowaniu za pośrednictwem wideokonferencji. Spetsializiran nakazatelen sad (wyspecjalizowany sąd karny) powziął jednak wątpliwości co do tego, czy taka możliwość nadal istnieje w prawie bułgarskim, biorąc pod uwagę, że art. 6a ust. 2 wspomnianej ustawy miał zastosowanie jedynie do dnia 31 maja 2022 r. Ponadto sąd ten wskazał, że w NPK nie przewidziano możliwości uczestnictwa oskarżonych w postępowaniu karnym za pośrednictwem wideokonferencji, z wyjątkiem zaistnienia pewnych określonych okoliczności, z których żadna nie zaistniała w niniejszym postępowaniu. Sąd ten podkreślił jednak, że w ustawodawstwie bułgarskim nie zakazano wyraźnie stosowania wideokonferencji.
- 15 Wobec braku konkretnej podstawy prawnej adwokat FP wniósł o umożliwienie jego klientowi udziału w rozprawie zdalnie, przy czym miałby on być uważany za nieobecnego.
- 16 Spetsializiran nakazatelen sad (wyspecjalizowany sąd karny) nie uwzględnił tego wniosku. Stwierdził on, że uznanie oskarżonego za nieobecnego nie odpowiada jego faktycznemu udziałowi w postępowaniu. Mimo że oskarżony nie był fizycznie obecny w sali rozpraw, mógł on bowiem widzieć i słyszeć to, co się dzieje podczas rozprawy, składać oświadczenia, udzielać wyjaśnień, przeprowadzać dowody i składać wnioski.
- 17 W następstwie zmiany przepisów, która weszła w życie w dniu 27 lipca 2022 r., Spetsializiran nakazatelen sad (wyspecjalizowany sąd karny) został rozwiązany, a właściwość do rozpoznawania niektórych spraw karnych toczących się przed tym sądem, w tym sprawy w postępowaniu głównym, została od tego dnia przekazana Sofijski gradski sad (sądowi dla miasta Sofii, Bułgaria), który jest sądem odsyłającym.

- 18 W braku podstawy prawnej w prawie krajowym, która wyraźnie umożliwiałyby korzystanie z wideokonferencji, sąd odsyłający dąży do ustalenia, czy przyznana oskarżonemu możliwość udziału w rozprawach sądowych za pomocą tej technologii jest zgodna z dyrektywą 2016/343, a w szczególności z jej art. 8 ust. 1.
- 19 W tych okolicznościach Sofijski gradski sad (sąd dla miasta Sofii) postanowił zawiesić postępowanie i zwrócić się do Trybunału z następującym pytaniem prejudycjalnym:

„Czy dojdzie do naruszenia prawa oskarżonego do obecności na rozprawie, o którym mowa w art. 8 ust. 1 w związku z motywami 33 i 44 dyrektywy [2016/343], jeśli w przeprowadzanych rozprawach sądu w sprawie oskarżony uczestniczy poprzez połączenie online na swój wyraźny wniosek, jest broniący przez obecnego na sali sądowej uprawnionego przez niego adwokata, jego połączenie umożliwia mu śledzenie toku rozprawy, wskazywanie dowodów i zapoznawanie się z nimi, może on być wysłuchany bez przeszkód technicznych i zapewniono mu skuteczną i poufną komunikację z adwokatem?”.

W przedmiocie pytania prejudycjalnego

- 20 Poprzez zadane pytanie sąd odsyłający dąży w istocie do ustalenia, czy art. 8 ust. 1 dyrektywy 2016/343 należy interpretować w ten sposób, że stoi on na przeszkodzie możliwości udziału oskarżonego, na jego wyraźny wniosek, w rozprawach za pośrednictwem wideokonferencji.
- 21 Przepis ten stanowi, że państwa członkowskie zapewniają podejrzany lub oskarżony prawo do obecności na rozprawie.
- 22 W tym względzie należy przypomnieć, że zgodnie z motywem 47 dyrektywy 2016/343 zapewnia ona poszanowanie praw podstawowych i zasad uznanych w Karcie i w EKPC, w tym prawa do rzetelnego procesu, domniemania niewinności i prawa do obrony [wyrok z dnia 8 grudnia 2022 r., HYA i in. (Brak możliwości przesłuchania świadków oskarżenia), C-348/21, EU:C:2022:965, pkt 39].
- 23 Celem tej dyrektywy jest, jak wskazano w jej motywach 9 i 10, wzmocnienie prawa do rzetelnego procesu sądowego w postępowaniu karnym [wyrok z dnia 15 września 2022 r., HN (Proces oskarżonego wydalonego z terytorium), C-420/20, EU:C:2022:679, pkt 53].
- 24 Jak wynika z motywu 33 tej dyrektywy, prawo podejrzanych lub oskarżonych do obecności na rozprawie wywodzi się z prawa do rzetelnego procesu sądowego, zapisanego w art. 6 EKPC, któremu odpowiadają, jak stwierdzono w wyjaśnieniach dotyczących Karty, art. 47 akapity drugi i trzeci oraz art. 48 Karty. Trybunał musi zatem dbać o to, aby dokonywana przez niego wykładnia tych postanowień Karty zapewniała poziom ochrony, który nie narusza poziomu ochrony gwarantowanego przez art. 6 EKPC, tak jak wynika to z orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka [wyrok z dnia 8 grudnia 2022 r., HYA i in. (Brak możliwości przesłuchania świadków oskarżenia), C-348/21, EU:C:2022:965, pkt 40 i przytoczone tam orzecznictwo].

- 25 Z orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka wynika zaś, że obecność oskarżonego ma fundamentalne znaczenie dla zapewnienia rzetelnego procesu karnego oraz że obowiązek zagwarantowania oskarżonemu prawa do obecności na sali sądowej jest w tym względzie jednym z istotnych elementów przepisu art. 6 EKPC [wyrok z dnia 8 grudnia 2022 r., HYA i in. (Brak możliwości przesłuchania świadków oskarżenia), C-348/21, EU:C:2022:965, pkt 41].
- 26 Trybunał orzekł również, że zgodnie z prawem ustanowionym w art. 8 ust. 1 dyrektywy 2016/343 oskarżony powinien mieć możliwość stawienia się osobiście na rozprawach, które odbywają się w ramach toczącego się przeciwko niemu postępowania, przy czym dyrektywa ta nie nakłada na państwa członkowskie konieczności ustanowienia obowiązku obecności na rozprawie każdego podejrzanego lub oskarżonego [zob. podobnie wyroki: z dnia 15 września 2022 r., HN (Proces oskarżonego wydalonego z terytorium), C-420/20, EU:C:2022:679, pkt 40; a także z dnia 8 grudnia 2022 r., HYA i in. (Brak możliwości przesłuchania świadków oskarżenia), C-348/21, EU:C:2022:965, pkt 34, 36].
- 27 Niemniej z art. 1 tej dyrektywy wynika, iż jej celem jest ustanowienie wspólnych norm minimalnych dotyczących niektórych aspektów domniemania niewinności w postępowaniu karnym oraz prawa podejrzanych i oskarżonych do obecności na rozprawie w ramach tych postępowań, a nie dokonanie wyczerpującej harmonizacji postępowania karnego [zob. podobnie wyrok z dnia 15 września 2022 r., HN (Proces oskarżonego wydalonego z terytorium), C-420/20, EU:C:2022:679, pkt 41].
- 28 W związku z tym, biorąc pod uwagę ograniczony zakres harmonizacji dokonanej przez tę dyrektywę oraz okoliczność, że jej art. 8 ust. 1 nie reguluje kwestii, czy państwa członkowskie mogą przewidzieć, że oskarżony może, na swój wyraźny wniosek, uczestniczyć w rozprawach za pośrednictwem wideokonferencji w ramach procesu karnego, taka kwestia podlega prawu krajowemu [zob. analogicznie wyrok z dnia 15 września 2022 r., HN (Proces oskarżonego wydalonego z terytorium), C-420/20, EU:C:2022:679, pkt 42].
- 29 Ponieważ art. 8 ust. 1 dyrektywy 2016/343 nie reguluje tej kwestii, przepis ten nie może stać na przeszkodzie temu, aby oskarżony, który wyraźnie o to wnosi, był uprawniony do udziału w rozprawach za pośrednictwem wideokonferencji.
- 30 Niemniej, jak zauważyła rzecznik generalna w pkt 64 opinii, jeżeli państwa członkowskie umożliwiają oskarżonemu korzystanie z prawa do obecności na rozprawie na odległość, ustanowione przez nie przepisy nie mogą naruszać celu dyrektywy 2016/343, przypomnianego w pkt 23 niniejszego wyroku, jakim jest wzmocnienie prawa do rzetelnego procesu sądowego w postępowaniu karnym. Podobnie przepisy te muszą być zgodne z prawami podstawowymi i zasadami uznanymi w Karcie i w EKPC, w tym z prawem do rzetelnego procesu sądowego, domniemaniem niewinności i prawem do obrony.
- 31 W tym względzie Europejski Trybunał Praw Człowieka orzekł, że udział w postępowaniu za pośrednictwem wideokonferencji nie jest sam w sobie niezgodny z pojęciem rzetelnego i publicznego procesu, lecz należy upewnić się, że jednostka jest w stanie uczestniczyć w postępowaniu i zostać wysłuchana bez przeszkód technicznych oraz skutecznie i w sposób poufny porozumiewać się ze swoim adwokatem (wyrok ETPC z dnia 2 listopada 2010 r. w sprawie Sakhnovski przeciwko Rosji, CE:ECHR:2010:1102JUD002127203, § 98).

- 32 W konsekwencji na zadane pytanie należy odpowiedzieć, że art. 8 ust. 1 dyrektywy 2016/343 należy interpretować w ten sposób, że nie stoi on na przeszkodzie możliwości udziału oskarżonego, na jego wyraźny wniosek, w rozprawach za pośrednictwem wideokonferencji, przy czym należy ponadto zagwarantować przestrzeganie prawa do rzetelnego procesu sądowego.

W przedmiocie kosztów

- 33 Dla stron w postępowaniu głównym niniejsze postępowanie ma charakter incydentalny, dotyczy bowiem kwestii podniesionej przed sądem odsyłającym, do niego zatem należy rozstrzygnięcie o kosztach. Koszty poniesione w związku z przedstawieniem uwag Trybunałowi, inne niż koszty stron w postępowaniu głównym, nie podlegają zwrotowi.

Z powyższych względów Trybunał (pierwsza izba) orzeka, co następuje:

Artykuł 8 ust. 1 dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/343 z dnia 9 marca 2016 r. w sprawie wzmocnienia niektórych aspektów domniemania niewinności i prawa do obecności na rozprawie w postępowaniu karnym należy interpretować w ten sposób, że nie stoi on na przeszkodzie możliwości udziału oskarżonego, na jego wyraźny wniosek, w rozprawach za pośrednictwem wideokonferencji, przy czym należy ponadto zagwarantować przestrzeganie prawa do rzetelnego procesu sądowego.

Podpisy